

Robert ADAM
Praha

Matná světla na periférii české interpunkce

Kladení členicích znamének nepatří v české jazykovědě k tématům, na která se soustřeďuje teoretická pozornost badatelů. Jednou z řídkých výjimek je nedlouhý článek Miloslava Sedláčka (1986), v němž autor mj. vymezuje funkce interpunkce a její kritéria a náznakově rozlišuje interpunkci neutrální (základní, obecnou) a individuální (subjektivní). Správné užívání neutrální interpunkce je v českém prostředí významnou součástí normy veřejných písemných projevů, jako takové je kodifikováno a je předmětem soustavné školní výuky. Protože je interpunkce považována za (svébytnou) součást pravopisu, provádí její kodifikaci nejrozšířenější česká jazykověkodifikační příručka, *Pravidla českého pravopisu*, která se mezi veřejností těší poměrně vysoké autoritě. *Pravidla* vycházejí už řadu desetiletí ve dvou vydáních: tzv. školním, které je ministerstvem školství schvalováno jako závazná pomůcka pro výuku českého jazyka, čímž právě nabývá charakteru kodifikační příručky, a tzv. akademickém. Výklady o interpunkci jsou v akademickém vydání obsáhlejší než ve vydání školním, ale ne o moc. Lze říci, že školní vydání vymezuje centrální oblast české interpunkce, kterou by si měl osvojit každý člověk během své školní docházky a která má charakter obecně závazné normy. Akademické vydání *Pravidel* pak toto centrum poněkud rozšiřuje. Zbývá však ještě spousta případů (syntaktických konstrukcí, vztahů, spojovacích prostředků apod.), o nichž *Pravidla* nepojednávají nebo pojednávají nejasně, avšak které se v úzu s větší či menší frekvencí objevují. Při rozhodování o tom, zda v těchto případech znaménko klást, nebo neklást, popřípadě které znaménko použít, nemá pisatel (případně redaktor, editor, korektor) v kodifikační příručce oporu. Tyto jevy tvoří interpunkční periférii. Ten, kdo stojí před problémem z oblasti interpunkční periférie, může postupovat v zásadě dvěma směry: buď objeví v kodifikovaném centru interpunkce systém a řešení si odvodí pomocí analogií, nebo se pokusí zjistit, zda pro daný jev neexistuje nějaká norma, která by byla zachycena mimo kodifikační příručku. Druhá cesta není jednoduchá, neboť hledat lze na mnoha místech. Články zaměřené na nějaký interpunkční problém občas, leč bohužel nesytematicky vycházejí v odborných a popularizačních jazykovědných časopisech (zejména v *Českém jazyce a literatuře* a v *Naší řeči*). Některými jevy, které se projevují spíš v textech tištěných než rukou psaných, se zabývají typografické normy a publikace. A mimoto jsou v současnosti k dispozici i rádcovské či průvodcovské příručky, které se pokoušejí interpunkční zásady podat zájemcům z řad veřejnosti uceleně a šířeji i hlouběji, než jak to činí *Pravidla*. Které příručky to jsou a jaký je jejich přínos, budeme sledovat v tomto článku. Věříme, že čtenáře *Bohemistyky* náš kritický rozbor vzhledem k praktické povaze tématu zaujme, třebaže bude místy poněkud detailní, až hnidopišský.

*

První z příruček, které byly vydány po poslední změně pravopisné kodifikace z roku 1993, je *Jak psát správně čárky (Průvodce interpunkcí pro střední školy a veřejnost)* z roku 1997. Napsal ji zkušený pražský bohemista-didaktik Vladimír Staněk a ministerstvo školství ji schválilo jako pomocnou učebnici pro střední školy. Jak napovídá její název, nepokrývá celou oblast interpunkce, nýbrž soustřeďuje se na nejzatíženější znaménko, totiž čárku (v pojetí M. Sedláčka na znaménka dvě: čárku a dvojici čárek). V předmluvě se uvádí, že příručka »rozšiřuje a doplňuje soubor pravidel tam [= v *Pravidlech českého pravopisu*] obsažených o další případy psaní čárek, s nimiž se žák nebo jiný uživatel jazyka v písemné praxi může setkat«. Nerozsáhlá publikace obsahuje výkladovou část, v níž je poučení rozčleněno podobně jako v *Pravidlech*, jen v jiném pořadí a s poněkud odlišnými akcenty, a rozsáhlou část praktickou – řadu cvičení na doplňování čárek, včetně klíče.

Ve srovnání s *Pravidly* uvádí Staňkova příručka podstatně více spojovacích výrazů a pojmenovává i významové vztahy (poměry), v nichž jsou v příkladových větných celcích věty, větné členy nebo jejich složky spojeny. Mimoto se snaží vysvětlit použité syntaktické pojmy, tzn. např. definuje přístavek, několikanásobný větný člen apod. V tom je nesporně názornější než *Pravidla* sama. Nad rámec *Pravidel* stanoví zásady kladení čárky před slovem *až*, před spojeními *a tím* a *stejně jako*, mezi pozdravem a oslovením a mezi zkratkou *tzn.* a spojkou *že*. Nedůsledně se zabývá kladením čárek u

výrazů *případně, eventuálně* apod., naopak uvážlivě a názorně postupuje, pokud jde o psaní čárky před zkratkami typu *atd.* Velmi užitečné je uvedení pravidla, podle něhož se při uvádění pramenů při citaci zákonných předpisů nepíše čárky mezi paragrafem, odstavcem a písmenem. Poznámka o vhodnosti kladení čárky ve spojeních typu *Moravská galerie, Brno* či *Základní škola, Žernosecká* vychází z racionální a systémové úvahy, ale jde bohužel proti současnému trendu v tvoření tohoto typu chrématonym, a vlastně i proti poměrně pevné normě. Kusý výklad *Pravidel* se V. Staněk pokouší zpřesnit i v otázce vsuvek: správně uvádí, že ustálené krátké vsuvky typu *prosím, myslím, dejme tomu, upřímně řečeno* se zpravidla čárkou neoddělují, avšak přiřazuje k nim i spojení *řekl bych*, u něhož je naopak noremní čárky psát, a spojení *nemýlím-li se*, které si ponechává charakter vedlejší věty. Stejně jako *Pravidla* opomíjí situaci (v úzu běžnou), v níž se výraz typu *prosím* nebo *upřímně řečeno* vyskytne na počátku věty – interpunkční řešení přitom v takové situaci není nijak samozřejmé.

V několika bodech se příručka *Jak psát správně čárky* s *Pravidly* rozchází. Zatímco podle *Pravidel* se složky několikanásobného větného členu spojené dvojitými spojovacími výrazy čárkou oddělují vždy, V. Staněk u nich rozlišuje význam; v oddíle o několikanásobných větných členech i v oddíle o souřadně spojených větách se pak pokouší objasnit rozdíl mezi slučovacím a vylučovacím významem u rozštěpených spojek *bud' – nebo, ať – nebo*, avšak nikoli zdařile; srov. významově zcela paralelní, avšak autorem různě chápané příkladové věty *Občan vyžaduje fungující síť úřadů, ať státních nebo samosprávných × Výrobky se často delší nebo kratší čas skladují, ať již ve skladech, nebo v maloobchodní síti.* Krokem zpět je definice volného a těsného přívlastku: zatímco podle *Pravidel* je volný přívlastek takový, který nezužuje významový rozsah nadřazeného jména, V. Staněk ho charakterizuje jako přívlastek, který můžeme vypustit, aniž se poruší smysl věty. Z učebnic syntaxe jsou přitom známé i věty, v nichž volný přívlastek nese informaci pro smysl věty nezbytnou. Např. *Mluvnice Josefa Dobrovského, napsaná na samém počátku minulého století, podává hlubší popis jazykového systému než mluvnice napsané koncem padesátých let* (Grepl, Karlík 1999, s. 234). (Informace, že mluvnice J. Dobrovského byla napsána na počátku století, zde není specififikující, jde proto o přívlastek volný; informace je tu však podstatná, neboť umožňuje srovnání časů vzniku mluvnic, které se tu porovnávají, a tedy ukazuje, jak Dobrovský předstihl svou dobu.)

K dalším řešením odchylným od *Pravidel* patří výjimka z ustanovení, že před spojkami vyjadřujícími totožnost (*neboli, čili, aneb*) se čárka nepíše: autor uvádí příklady, v nichž je rozumné čárku napsat, a označuje je jako uvádění vysvětlivky; jde vesměs o konstrukce, v nichž by bylo lze nahradit uvedené spojky výrazy *tj. nebo tzn.* Pojem »vysvětlivka« je použit i při formulaci pravidla o kladení čárky před výrazy jako *vyjma, včetně, kromě*, avšak ani zde není definován. Protějškem je mu »spojení těsné«; z příkladových vět lze usuzovat na to, že rozdíl by bylo možno vysvětlit s poukazem na osamostatňování částí výpovědi, případně pomocí takových pojmů, jako jsou větný důraz či stupně výpovědní dynamičnosti.

V pasážích věnovaných přístavkovým spojením dochází ve sledované příručce k vnitřním rozporům. Jako příklady spojení, v nichž druhý člen shrnuje to, co bylo v prvním členu jmenováno, se objevují za sebou následující věty: *Dospělí, děti, domácí návštěvníci i cizinci, všichni byli nadšeni vystoupením sokolského dorostu. – Kotva, Bílá labuť, Máj, zkrátka velké obchodní domy, dosahují neobyčejně vysokého měsíčního obratu.* Skutečnost, že za druhým členem v první větě (*všichni*) čárka není, kdežto za druhým členem v druhé větě (*domy*) je, zůstává bez komentáře. Interpunkční řešení příkladových vět na rektifikaci (*Každý psaný jazyk svoje hranice, nebo přesněji, hranice svého mluveného projevu, zdaleka překračuje. –Všechny vaše připomínky, či lépe podněty, vezmeme v úvahu.*) je rozporné nejen vnitřně (zatímco po výrazu *nebo přesněji* je zde vytištěna čárka, po synonymním *či lépe* vytištěna není), nýbrž i ve vztahu k poznámce o rektifikaci v oddíle o několikanásobném větném členu, kde se uvádí, že se zde čárka píše (pouze) před spojkami *nebo, či*. Uvnitř jediné příručky je tedy rektifikace považována současně za vztah koordinační i apoziční; čárku kladenou za *nebo přesněji* považujeme za zjevný lapsus.

Podobně nepatřičná (a nevysvětlená) je i první čárka ve větě *Po vedrech, to byl úplný dárek z nebe, ten liják*, uvedené mezi příklady na samostatný větný člen; takovým členem je zde pouze *ten liják*. Věta *Viděli jsme se asi před rokem, tehdy na přednášce o Karlu Čapkovi*, uvedená tamtéž, patří spíš do

oddílu věnovaného přístavkovým spojením. Příkladem přístavkových spojení jsou i věty *Poslední dny před odjezdem jsme balili věci denní potřeby, převážně potraviny* a *Chce slučovat neslučitelné, totiž politiku a morálku*, které mají ilustrovat kladení čárky u větných členů dodatečně připojených. Ve srovnání s *Pravidly* Staňkova příručka kupodivu vynechává poučení, že oddělit čárkou nelze takový doplněk vyjádřený přičestím nebo jmenným tvarem adjektiva, jehož vypuštěním by se věta stala neúplnou. Mezi příkladovými větami na tento typ doplněk – u Staňka vždy oddělovaný čárkami – se pak objevuje i věta s doplňkem v rematické pozici, u níž pokládáme čárku za nepřipustnou a pro čtenáře matoucí: *Karel Čapek psal, ponořen hluboce do bolestí současné doby*.

V kapitole o čárce v souvětí (přesněji o čárce mezi větami) oceňujeme explicitní upozornění na to, že ne vždy má spojení *a tak* význam důsledkový; pokud je *tak* ve větě příslovečným určením způsobu, čárka být psána nemá: *Ruce sepněte a tak je položte na kolena*. Poznámku hovořící o tom, že čárka před dvouslovnými důsledkovými spojkami »se někdy vynechává, jestliže druhá část těchto spojovacích výrazů (*proto, tedy*) je posunuta hlouběji do věty«, však lze jen stěží chápat jako doporučení, jakkoli relativně častá tato interpunkční chyba je. Ve zvláštní poznámce Staňkova příručka poznamenává, že se čárka obvykle neklade před zájmeny nebo zájmennými příslovci ve spojení jako *Přijdu, ale nevím kdy* nebo *Volič chce vědět(,) co a jak*. Mezi příklady však nepatří *Nikdo si nemůže jezdit(,) čím chce a jak chce*: na rozdíl od ostatních zde uvedených větných celků zde po zájmenu následuje verbum finitum, a čárka je proto nezbytná. Ustanovení *Pravidel*, podle kterého se čárka nepíše mezi dvěma spojovacími výrazy, z nichž každý patří k jiné větě, V. Staněk v rámci bohaté exemplifikace vztahuje i na případy, v nichž je prvním ze spojovacích výrazů relativum. S tím lze jen těžko souhlasit, neboť relativum je větným členem dané věty, a věta následující je tím pádem do této věty vložena – věty vložené do jiných je ovšem nutno oddělovat čárkami z obou stran. Rozvedení a zpřehlednění kusých ustanovení *Pravidel* o psaní čárek u infinitivních konstrukcí je zato třeba přivítat.

Některé formulace, jimiž V. Staněk doplňuje příliš stručná ustanovení *Pravidel*, maně odhalují nedůslednosti v kodifikaci. Tak např. autor přejímá pravidlo, že se obvykle čárkou neoddělují výrazy vzniklé z vedlejších vět, které pozbyly větné platnosti; k němu dodává upřesnění, že pokud pisatel pociťuje větnou platnost vedlejší věty, čárku napsat může, a doprovází je příkladem *ať chce, nebo nechce* (v *Pravidlech* pouze bez čárky). Toto spojení se však od ostatních (*ať dělá co dělá, ať je jak je, dělej co dělej*) zásadně liší tím, že ona věta, která zde prý pozbývá větné platnosti, není závislá: celé spojení je souřadné a kladení, nebo nekladení čárky v něm by mělo být rozhodnuto v pasáži o souřadně spojených větách. Podobně V. Staněk parafrázuje ustanovení *Pravidel*, že pokud spojka *než* spojuje dvě verba finita při téže podmětě, je někdy obtížné stanovit, zda jde o dvě věty v souvětí, nebo o několikanásobný přísudek. Podle teoretiků české syntaxe (Grepl, Karlík 1998; Hrbáček in Čechová a kol. 2000) však několikanásobný větný člen (tedy i několikanásobný přísudek) je spojení charakteru koordinačního, s řídkými výjimkami (příčina, podmínka, přípustka) parataktického, což spojka *než* nenaplňuje. Na základě formulací syntaktických teoretiků by spojení typu *Víc utrácel, než vydělával* měla být psána vždy s čárkou.

Ani v této kapitole všechny příklady neilustrují popisovaný jev. Souvětí *Běda zemi, kde lidé postrádají politickou satiru nebo kde ji dokonce odsuzují* není příkladem na spojení vedlejších vět v poměru slučovacím, nýbrž jde o poměr stupňovací. V souvětí *Žádáme vás, abyste s námi buď hráli otevřenou hru, nebo od hry odstoupíme* pak vůbec nejsou souřadně spojené věty vedlejší; správně mělo být zřejmě *...odstoupili*. Konečně zařazení věty *Jde to vůbec, nestránit žádnému z obou dětí?* po bok čtyřem podmínkovým infinitivům ve funkci příkladů na kladení čárky u infinitivních konstrukcí s významem podmínkovým a možnostním patrně ukazuje na nepochopení, co vlastně možnostní infinitivní konstrukce jsou. Nejde v nich o vyjádření dispoziční modality v přísudku jako v této větě, nýbrž o modální význam infinitivu: *Přemýšlel, jak uspořádat [= jak by mohl uspořádat] knihovnu*. Dodejme, že v inkriminované příkladové větě je čárka proto, že tam k infinitivní konstrukci odkazuje kataforické zájmeno.

Druhou publikaci, nazvanou *Průvodce českou interpunkcí*, vydala roku 2003 profesorka ostravské univerzity Jana Svobodová. Zúročila v ní dlouholeté zkušenosti s výukou syntaxe na vysoké škole a navázala na svá starší skripta *Česká interpunkční cvičení s klíčem*. Podobně jako předchozí publikace má i tato dvě části: výkladovou a praktickou. Praktická část má podobu souvislých textů s vynechanou interpunkcí a obsahuje klíč v podobě nejen doplněných znamének, nýbrž i zdůvodnění jednotlivých řešení. Příručka probírá všechna členicí znaménka, největší pozornost je pochopitelně věnována čárce. Neklade si za cíl stanovovat zásady nad rámec *Pravidel* – jde jí o to, stávající kodifikaci jasně a srozumitelně vyložit a její ovládnutí u čtenářů procvičit. Proto také často explicitně uvádí to, co je v kodifikaci obsaženo jen implicitně (např. že čárka v koordinační skupině se klade pouze mezi složky, nikoli za skupinu, nebo že je třeba klást čárku vždy, když se vedle sebe ocitnou věty na rozdílných mluvnických úrovních), a vždy vysvětluje použité pojmy a upozorňuje na syntaktická úskalí (např. že stejně znějící přívlástek může být u jinak nezpřesněného substantiva těsný, kdežto u substantiva již nějak určeného, vymezeného volný; že vsuvka může mít podobu hlavní i vedlejší věty, a dokonce i hlavní věty se spojkou).

Podobně jako V. Staněk upozorňuje i J. Svobodová, že spojovací prostředek *a tak* nemusí mít vždy význam důsledkový, a proto ne vždy je nutné psát před ním čárku. Příklad, uvedený v *Pravidlech* jako ilustrace kladení pomlčky »v heslech, nápisech, průpovědích atp.«, totiž *Kniha – přítel člověka*, charakterizuje jako doklad funkce pomlčky naznačit elidovanou sponu a výslovně dodává, že zde pomlčku nelze nahradit čárkou. Vhodné je i to, že u některých interpunkčních, resp. syntaktických jevů upozorňuje na jejich slohové zabarvení: jako ozvláštňující výjimku chápe dodatkové připojování větných členů i uvolňování infinitivních přívlástků (a tedy i jejich oddělování čárkou).

Jako sporná vidíme v příručce J. Svobodové jen několik málo míst, vesměs nepříliš závažných. V příkladové větě na středník *S pravou láskou je to jako s duchy; kdekdo o ní mluví, ale málokdo ji viděl* považujeme za mnohem vhodnější použít dvojtečku – v té její funkci, kterou autorka charakterizuje jako výskyt »za větou nebo výrazem, které uvozují tzv. vysvětlovací přístavek«. Ve větě uvedené mezi příklady na doplňky tvořené trpným přičestím, u nichž je oddělování čárkou fakultativní, totiž *Viděno očima mladých(,) cesta do světa je dnes každému otevřena*, chápeme čárku jako nezbytnou, vždyť participiální konstrukce je zde nekongruentní. A konečně je otázka, zda rozhojňovat způsoby oddělování vsuvky o kombinaci pomlček a závorek, což není prostředek ani noremní, ani ekonomický.

*

Zatím poslední praktickou příručku věnovanou interpunkci vydali roku 2006 v edici knih se společným titulem *Na co se často ptáte* čtyři mladší pracovníci pražské pedagogické fakulty a opatřili ji podtitulem *Jak používat čárku a další interpunkční znaménka*. Předchozím publikacím se podobá v tom, že mimo výklady obsahuje i cvičení s klíčem: jsou umístěna v závěru každé kapitoly a klíč obsahuje vedle řešení i zdůvodnění. V úvodu autoři píší, že po dohodě s recenzentkou publikace (pracovnicí jazykové poradny Ústavu pro jazyk český AV ČR a spoluautorkou *Pravidel* Ivanou Svobodovou) se od některých kodifikovaných zásad odchylojí, poněvadž po roce 1993 »došlo v užívání interpunkce k posunům«, a to ve směru vyšší tolerance. Výklady se začínají čárkou a dále následují pasáže o dvojtečce, uvozovkách a přímé řeči a poté postupně o ostatních znaménkách, a to včetně spojovníku, který *Pravidla* ani M. Sedláček za členicí znaménko nepovažují, který si ale veřejnost zhusta plete s pomlčkou.

Na příručce kolektivu autorů je sympatické, že se snaží srozumitelně vysvětlovat použité syntaktické pojmy a že doporučuje užívání určitých (neinterpunkčních) prostředků, které napomáhají zřetelnosti souvětí (např. opakování spojovacích výrazů na začátcích souřadně spojených vedlejších vět, jak jsme to právě učinili v tomto souvětí). Mimoto je třeba ocenit, že neopomíjí mnohé jevy, které zůstaly mimo pozornost *Pravidel*. Tak např. výslovně uvádí, že u výrazu *jednak – a jednak* (v úzu častého, ale lingvisticky doposud nereflexovaného) se čárka nepíše. Bez čárky doporučuje psát výrazy *stejně jako, podobně jako* na začátku věty. Zabývá se třeba i psaním tečky v popiscích k obrázkům a také vhodně upozorňuje, že dvojtečka se zpravidla nepíše před výčty, které nemají povahu přístavku. Podobně jako J. Svobodová autoři místy explicitně upozorňují na časté chyby, jakou je kupř. kladení

čárky před spojením *a pak*. Opomenut nezůstává moderní spojovací prostředek *a/nebo* (autoři ho považují za jednu spojku); škoda jen, že skutečnost, že se před ním nepíše čárka, si musí čtenář vyvodit z příkladového souvětí.

Hned úvodní kapitola o čárce v souřadném spojení vět vzbuzuje řadu otázek. Nejvýraznější námitky máme vůči způsobu, jakým autoři odlišují slučovací vztah od vylučovacího, a v důsledku toho i vůči doporučením, která čtenářům dávají ohledně kladení čárky před spojkami *nebo*, *anebo* a *či*. (Tomuto složitému tématu hodláme věnovat zvláštní článek.) Pochybujeme i o možnosti neklást čárku v souvětích jako *Celý den se na všechny jenom usmíval i sousedé si toho všimli* nebo *Nikdo mi v tom okamžiku nemohl pomoci ani Petr se nemohl na jediné slovo*: nedávná zkušenost s tím, že studenti bohemistiky v textu sto let starém považovali valnou většinou spojku *i* spojující věty za částici, nás vede k domněnce, že v současné češtině se spojování vět (přinejmenším hlavních vět s různými podmínkami) pomocí spojek *i* a *ani* ve slučovacím vztahu stává negramatickým. Mezi příkladovými větami na spojku *a* jako součást víceslovných spojovacích výrazů je i věta, v níž žádné *a* není. Snaha autorů stanovit dvojí možnost interpungování před parataktickým *až* je pochopitelná, poněvadž by to odpovídalo dvěma způsobům, jak dané věty (např. *Používal výrazy knižní(,) až zastaralé*) vyslovit: *až* může být příklonné, nebo může být vysloveno po pauze. Ani příklonné *až* však podle našeho názoru nevyjadřuje prosté slučování; spíš jde o vyjádření rozmezí, tak jako v případě *Vejde vaříme osm až deset minut*. Z formulace *V některých případech nemůžeme jednoznačně rozhodnout, zda jsou spojky užity jako slučovací nebo (sic!) vylučovací, čárku tedy můžeme i nemusíme napsat* vysvítá, že autoři nemají ujasněno, z čí perspektivy vedou svůj výklad: zda písíčího, nebo čtenáře; to platí vlastně o celé publikaci.

I v pasážích věnovaných interpunkci před spojkami *jak*, *jako* a *než* zavádějí autoři příručky *Jak používat čárku a další interpunkční znaménka* zásady, které nemají oporu v *Pravidlech*, nevycházejí z žádných nových syntaktických poznatků a nereflktují – pevně věříme – ani posuny v normě. Ve větě *Uváděl mnoho příkladů(,) jako péči o zvířata, o staré lidi apod.* čárku před *jako* napsat nikoli můžeme, nýbrž musíme: *Pravidla* to, co je zde spojkou *jako* připojeno, definují jako »část celku označeného předcházejícím členem, která je uvedena jako příklad«. (Na jiném místě se autoři k dvojí funkci výčtového *jako* vyjadřují v souladu s *Pravidly*, ale místo aby rozdíl popsali jako rozdíl mezi výčtem specifikujícím, zužujícím rozsah významu řídicího substantiva a výčtem uvádějícím příklady, hovoří dost nepřesně o »nezbytné informaci« a »významově volnější části věty«.) Možnost chápat dvě verba finita spojená spojkou *než* jako několikanásobný přísudek (v části tohoto textu věnované příručce V. Staňka jsme pochybovali, že je to možné ve větách jako *Víc utrácel, než vydělával*) autoři naprosto neuvěřitelně vztahují i na *než* s významem časovým a doporučují jako rovnocennou variantu i psaní *Než nakoupil naobědval se*. Poznat, že tu jde o podřadné souvětí, by přitom měl každý absolvent základní školy! O pár stran dále autoři umožňují v případě zesílení významu vedlejší věty výrazem kladeným před spojkou psát čárku za tento výraz i před něj, včetně případů jako *Do sklepa pro brambory dojdu jen, co si dočtu kapitolu*. *Pravidla* jsou v té věci bohužel přesprlíš lapidární, ale z příkladů v nich uvedených lze odvodit, že dvojí členění je možné jen tehdy, když lze vedlejší větu vynechat bez ztráty gramatičnosti. Tedy *Rozmyslete si odpověď dříve, než začnete test vyplňovat* ano, *Přijedu jen, abych ho uviděl* ne. Zřetelnější je toto pravidlo snad v případě, kdy vedlejší věta předchází větu hlavní; autoři příručky však i v souvětí *Zvlášť(,) když je horko, chtějí být psi venku dlouho do noci* připouštějí čárku po zesilujícím výrazu, a vedlejší větu tedy umožňují chápat jako vloženou.

Naprosto zmatený musí být čtenář z výkladu o zdvojené spojce *ani – ani*. Nejprve se mu dostane dlouhého ilustračního souvětí, v němž jsou bez jakéhokoli komentáře uvedeny čárky jako fakultativní. Poté následuje pravidlo o psaní čárky u všech zdvojených slučovacích spojek včetně *ani – ani* a příslušných příkladů (tam je čárka uvedena jako nutná). A nakonec se dočte, že čárku u výrazu *ani – ani* lze užít i vynechat podle toho, zda je spojení chápáno jako slučovací, nebo jako stupňovací. Podobně matoucí jsou i případy, kdy je jedno a totéž příkladové souvětí uvedeno nejprve s jednoznačnou interpunkcí a poté s dvojnásobným interpunkčním řešením. To se stalo ve výkladu o přístavku; jde o příklad *Já, Pavel Novák, prohlašuji, že jsem se nedopustil žádné zrady*. Při druhém užití jsou čárky obklopující vlastní jméno nevhodně a nenoremně prohlášeny za fakultativní, nadto s popisem, že jde o konstrukci složenou z vlastního jména a obecného substantiva – zdá se tedy, že se sem dané

příkladové souvětí dostalo nedopatřením. Příkladové věty jako *Musím koupit něco k jídlu, maso a brambory* a *O prázdninách jsme byli na brigádě sbírat ovoce, broskve, meruňky a hroznové víno* nás vedou k povzdechnutí, že je škoda, že autoři příručky nedoporučili čtenářům v podobných případech dávat přednost dvojtečce. (Ostatně na funkční přetíženost čárky upozorňoval už M. Sedláček; v interpunkčních příručkách všech typů by mělo stát obecné pravidlo stanovící, že kde může stát čárka nebo jiné znaménko, mělo by stát jiné znaménko.) Poslední nedopatření v oddíle o přístavku má možná na svědomí nakladatel: Věta *Nakladatelství Klett s. r. o., vydalo zajímavou příručku o interpunkci v české větě* zde ilustruje zásadu, že »pokud je název firmy končící zkratkou *s. r. o., a. s.* užit ve větě, je z jazykového hlediska správné psát za zkratkou čárku«. Jistěže, ale čárka tu musí být i před zkratkou – a pokud firma trvá na užívání jazykově chybného názvu, protože ho tak má zapsán v obchodním rejstříku, čárka za zkratkou to zachránit nemůže!

K velmi pozoruhodnému nesouladu v doporučeních jednotlivých příruček dochází u celkem běžně užívaného spojovacího výrazu *jakož i*. Zatímco Staňkův průvodce doporučuje psát před ním čárku, kolektivní publikace nabízí publiku výběr ze dvou – jiných! – možností, totiž psát čárku před ním i za členem, který připojuje, nebo nepsat čárky vůbec. Poslední možnost lze odmítnout nejsnáž; koneckonců i sami autoři kolektivní příručky o něm sice pojednávají spolu s výrazy *stejně jako* a *podobně jako*, ale když upozorňují na odchylné pravidlo při užití těchto výrazů na začátku věty (čárka se tam zásadně nepíše), výraz se jim z uvedené trojice nenápadně vytrácí – pochopitelně, protože ho na začátku věty užit nelze, což svědčí o tom, že ke zbylým dvěma nepatří.

Sporná doporučení se v příručce kolektivu autorů nevyhnula ani kapitolám o dalších znaménkách. Pokud platí, že ve větách jako *Všichni tři vítězové: Hana Novotná, Petr Skoupý a Daniel Žemlička získali i zájezd k moři* dvojtečka nahrazuje výraz *tj.*, jak autoři tvrdí, pak by měla ovšem na konci vysvětlovacího výčtového přístavku (zde před slovem *získali*) stát čárka. Další funkcí dvojtečky je podle autorů vyjadřování významového rozvolnění v dlouhém souvětí, jeho myšlenkové dvojjednání – zřejmě to má souviset s funkcí oddělovat předvětí a závětí periody, zmíněnou v poznámce v *Pravidlech*. V dlouhém souvětí, které je tu uvedeno jako příklad, však má dvojtečka funkci oddělit doložení, vysvětlení skutečnosti uvedené před ní (řečeno slovy *Pravidel*), o žádné rozvolnění tu nejde. V oddíle o přímé řeči je zmíněna možnost psát před přímou řečí v umělecké literatuře pomlčku, avšak schází jakákoli informace o přímé řeči neznačené uvozovkami. O tom, že autoři naprosto nerozumějí pojmu polopřímá řeč, svědčí nejen její ztotožnění s vnitřním monologem autora (sic!), nýbrž i jediný příklad, v němž jde ve skutečnosti o neznačenou přímou vnitřní řeč postavy.

Když autoři příručky uvádějí jako správné hned tři možnosti psaní epistolární zkratky *P. S.*, mimo jiné i v podobě *PS.*, těžko to chápat jinak než jako zbytečné zavádění mimosystémových výjimek do psaní zkratek, a tedy drobný krok k destabilizaci této části pravopisného systému. Oddíl o závorkách respektuje ustanovení *Pravidel*, ale nabízí se otázka, zda v době textových editorů s bohatým inventářem symbolů a v čase rostoucího využití lomítka stále doporučovat psaní tzv. šikmých závorek, tj. vlastně dvou lomítek. Spojení názvu obce a názvu její části se podle příručky může psát se spojovníkem bez mezer i s pomlčkou s mezerami (*Praha-Radotín* i *Praha – Radotín*), a je-li jeden z názvů víceslovný, pouze druhým jmenovaným způsobem. Takovým způsobem se však označuje rovněž vymezení trasy. V případech jako *trasa Praha – Dolní Liboc – Kladno – Švermov* to pak znemožňuje zapsat jednoznačně, zda jsou na trase dva, tři, nebo čtyři body; čtenáři, který neví nebo si neuvědomí, že Švermov je úředně součástí Kladna a Dolní Liboc součástí Prahy, ani jiná než poslední jmenovaná interpretace nenapadne. Proč tedy raději nezůstat u vžitého psaní se spojovníkem i v případech víceslovných názvů?

Nedokážeme posoudit, zda záměrně, či nevědomky mění autoři některé vžité syntaktické termíny za nové, např. »infinitiv rozvinutý« místo »rozvitý« nebo »přívlastek postupně se rozvíjející« místo »přívlastek postupně rozvíjející«; u druhého termínu jde přece o to, že přívlastek postupně rozvíjí řídicí substantivum, nikoli snad sám sebe. Nerozumíme ani tomu, proč používají slovo »rozvzpomínání« místo náležitého »rozpomínání« a proč se v jinak spisovných příkladových větách objevuje vazba předložky *mimo* s genitivem místo náležitého akuzativu. Kvalitu příručky snižují rovněž chyby v sazbě: v oddíle o apostrofu jsou místo tohoto znaménka soustavně tištěny koncové

jednoduché uvozovky; a těsně nad informací, že pokud se spojovník objeví na konci řádku, píšeme druhý na začátku dalšího řádku, takovýto druhý spojovník schází.

Největší vadou na kráse analyzované publikace je skutečnost, že se její autoři ve výkladových pasážích dopouštějí hrubých interpunkčních chyb. V následujících větách kladou nemístné čárky: *Věty hlavní připojené k sobě bez spojovacího výrazu, oddělujeme vždy čárkou (příp. pomlčkou)*; *Větu vedlejší vloženou do věty řídicí (hlavní), oddělujeme čárkami z obou stran* (v obou případech před slovem *oddělujeme*); *Zkratky, zkracující několik slov, se píší jako jedno slovo* (okolo rozvitého přívlastku, který je specifikující, tedy těsný); v následujících naopak čárky scházejí: *informace, že Brazílie leží v Jižní Americe není informace nová ani podstatná pro smysl věty* (za slovem *America*); *Konstrukce tvořené rozvitým přídavným jménem, přídělníkem nebo přechodníkem je možno, ale není to bezpodmínečně nutné oddělit z obou stran čárkami* (za slovem *nutné*, jímž se končí vsuvka). Scházející i nadbytečná čárka se nacházejí v tomto – takřka nesrozumitelném – souvětí: *Pokud stojí na místě, kde by mohly být užity předložky, spojky a v případě zápisu celých finančních sum, mezerou ji [= pomlčku] neoddělujeme* (čárka nemá být za slovem *sum*, nýbrž za slovem *spojky*, souvětí by bylo vhodné vůbec přeformulovat). V odůvodnění interpunkčního řešení jedné z úloh se v klíči objevuje formulace *dvojitá možná interpretace: buď poměr stupňovací nebo poměr slučovací*, v níž musí být před slovem *nebo* čárka dokonce i podle neobvyklé teorie užití v této příručce. Případů, kdy se autoři v příkladových větách týkajících se jiných jevů nedrží vlastních doporučení, jsou v publikaci spousty.

*

Jak ukázal rozbor současných českých interpunkčních příruček, není orientace na periférii české interpunkce snadná. Průvodce Jany Svobodové ozařuje centrum – arci světlem jasným a ostrým a mnohdy z lepších úhlů než *Pravidla českého pravopisu* – a na periférii dopadají jen sporadické odlesky. Průvodce Vladimíra Staňka a rádce kolektivu autorů se shodně odvažují za hranice centra postoupit, avšak jejich světla jsou matná, místy ozařují spíše scestí než chodníky a občas svítí sama proti sobě. Poutník, který se chce v celku české interpunkce vyznat, tak zatím na pořádný reflektor čeká. Šanci stát se jím má právě dokončovaná internetová příručka jazykové poradny Ústavu pro jazyk český AV ČR. Uvidíme...

Literatura

- Adam R., připravuje se, *O čárce před spojkou nebo*, dojednáno s časopisem „Český jazyk a literatura“.
- Čechová M. a kol., 2000, *Čeština – řeč a jazyk*, Praha: ISV.
- Grepl M., Karlík P., 1998, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia.
- Grepl M., Karlík P., 1999, *Skladba češtiny – cvičení a výklad*, Praha: ISV.
- Janovec L., Bušová L., Říhová A., Šamalová M., 2006, *Na co se často ptáte. Jak používat čárku a další interpunkční znaménka*, Praha: Klett.
- Pravidla českého pravopisu*, 1998, Praha: Academia.
- Pravidla českého pravopisu. Školní vydání včetně Dodatku*, 2004, Praha: Fortuna.
- Sedláček M., 1986, *K základním otázkám interpunkce v češtině*, „Naše řeč“ 69, s. 121–132.
- Staněk V., 1997, *Jak psát správně čárky. Průvodce interpunkcí pro střední školy a veřejnost*, Praha: Fortuna.
- Svobodová J., 2003, *Průvodce českou interpunkcí*, Opava: Vade mecum Bohemiae.